

С. В. Курбатов

Інститут вищої освіти НАПН України

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ РЕЙТИНГІВ

У статті проаналізовано сучасні підходи до розробки університетських рейтингів. Рейтинги розглядаються автором як альтернативний механізм освітніх вимірювань, який став надзвичайно впливовим та популярним впродовж останніх двох десятиліть. Розглянуті основні критерії та індикатори найбільш авторитетних міжнародних рейтингів (ARWU, THE, QS, Webometrics) з акцентом на останні методологічні коригування та можливості застосування відповідних підходів в Україні. Сформульовані авторські рекомендації щодо розробки майбутнього національного рейтингу університетів України.

Ключові слова: університетські рейтинги, методологія, критерії та індикатори, об'єктивні та суб'єктивні дані

Постановка проблеми та її актуальність. Університетські рейтинги – відносно нове явище в академічному житті. Якщо говорити про міжнародні університетські рейтинги, то перший з них, Академічний рейтинг світових університетів або Шанхайський рейтинг (ARWU) [3] з'явився лише п'ятнадцять років тому, у 2003 році. В той же час, за цей період рейтинги перетворилися на впливовий інструмент освітньої політики та ефективний механізм трансформації відносно інертного університетського середовища. Це, на нашу думку, є цілком закономірним, адже рейтинги, як інструмент оцінки якості університетської освіти та її привабливості для споживачів освітніх послуг, оптимально відображають основні тенденції сучасної цивілізації, такі як прагматизм, комерціалізація, чітка та зрозуміла оцінка ефективності вкладених коштів, акцент на репрезентацію в ЗМІ, орієнтація на потреби та інтереси середньостатистичного споживача. Як слушно зазначає Елен Хезелкорн: «Рейтинги стали нав'язливою ідеєю сучасного світу. Те, що на початку ХХ сторіччя в США сприймалося як академічна забава, а в 80-х роках ХХ сторіччя було інформаційною послугою для студентів, зараз стало ключовим фактором гонитви за репутацією з відчутним геополітичним присмаком» [6, с. 4].

Цей важливий статус університетських рейтингів знайшов відображення в вітчизняному законодавстві. Так, згідно пункту 7 статті 18 Закону України «Про вищу освіту» (2014), Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, яке є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти, «формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України» [1]. Тож необхідність розробки відповідних рейтингів спонукає нас до аналізу сучасного європейського та світового досвіду в цій галузі.

Метою статті є розгляд сучасних методологічних підходів та останніх інновацій в галузі розробки найбільш авторитетних та популярних університетських рейтингів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна англійська література, присвячена проблемі розробки університетських рейтингів та вдосконалення їх методології, нараховує сотні видань. Але серед найбільш впливових авторів, які працюють в даній сфері, я б відзначив автора першого індивідуального монографічного дослідження про університетські рейтинги Елен Хезелкорн [6], яка розглядає університетські рейтинги як прогресивний інструмент трансформації навчального та дослідницького середовища сучасного університету. Для розуміння еволюції існуючих систем міжнародних університетських рейтингів важливу роль відіграють аналітичні розвідки Андреяса Раухваргера [15], [16]. Специфіка методології провідних міжнародних рейтингів та необхідність її відповідності існуючим методологічним підходам соціальних наук детально осмислена Саймоном Маргінсоном [8], а місце університетських рейтингів в сучасних глобальних трансформаціях вищої освіти афористично окреслено Філіпом Альтбахом [5]. Серед найбільш серйозних та глибоких критиків університетських рейтингів я б відзначив сінгапурського дослідника Кайченг Соха [18]. В Україні методологічні аспекти розробки університетських рейтингів детально

розглядались мною у власній монографії [2], а також численних публікаціях, зокрема [7].

Треба відзначити, що кожен з існуючих рейтингів – це певний, більш менш системний підхід до оцінки конкретного університету та результатів його діяльності, що формується на основі конкретних критеріїв та індикаторів, покладених в його основу. Обґрунтованість використання саме цих, а не інших індикаторів та їх вагове наповнення – один з найбільш популярних аргументів критиків університетських рейтингів. Наближення університетських рейтингів до витончених університетських реалій іноді нагадує мені відому притчу про сліпців, які сперечаються з того, як виглядає слон – адже один з них мацає хобот, інший ногу, а третій, взагалі, хвоста. При цьому кожен має власні, цілком об'єктивні та емпірично перевірені дані стосовно того, як цей слон виглядає. Отже, завдання ефективного університетського рейтингу – спробувати побачити «слона» в цілому, а не зводити його до хвоста чи хобота.

Виходячи з цієї позиції, дуже легко критикувати «патріарха» міжнародних університетських рейтингів, Академічний рейтинг світових університетів або Шанхайський рейтинг (ARWU) [3], індикатори якого відображають, переважно, науково-дослідницькі виміри університетської діяльності виходячи з найвищих світових академічних стандартів. Так, 10% ваги цього рейтингу складають випускники університету, нагороджені Нобелівською премією або медаллю Філдса; а 20% - лауреати відповідних нагород, які працюють в університеті. При цьому в обох випадках, чим пізніше людина отримала премію, тим вищим для університету буде отриманий бал. Високо цитовані дослідники за версією HiCi Томсон Рейтерс в 21 предметній галузі, а також публікації в журналах Nature and Science та індекс цитування за версією Science-Citation Index-Expanded (SCIE) та Social Science Citation Index (SSCI) можуть надати вашій інституції до 20% ваги кожний, а ще 10% додасть сумарний показник за попередніми індикаторами, поділений на кількість співробітників [4].

Це – рейтинг для елітної верхівки глобального освітнього простору, шанс увійти до якого мають лише потужні університети світового класу. Інновацією

2017 року стало те, що було надруковано не лише список 500 кращих університетів, а й університети-кандидати на входження в рейтинг, які посіли місця з 501 до 800. П'ятірка кращих світових університетів в останній версії цього рейтингу складається з Гарварда, Стенфорда, Кембриджа, МІТ та Берклі. На жаль, українські університети відсутні в цьому рейтингу та навряд чи з'являться найближчим часом, а у базі даних присутні лише три вітчизняні університети: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені Василя Каразіна та Сумський державний університет. Однак певний оптимізм вселяє те, що в 2017 році Київський національний університет імені Тараса Шевченка увійшов до предметного рейтингу в галузі математичних наук та займав позицію 401-500 [17].

Практично однолітком Шанхайського рейтингу є рейтинг QS, який почав виходити з 2004 (до 2009 року разом з Times Higher Education Supplement (THES)) [9]. Рейтинг QS споріднює з Шанхайським те, що його методологія є відносно сталою та не зазнала революційних змін впродовж останніх чотирнадцяти років. А ось принципи розрахунку цього рейтингу радикально відрізняються від цілком об'єктивних підходів розробників Шанхайського рейтингу, адже 50% його ваги складають суб'єктивні індикатори – репутація в академічному середовищі (40%) та репутація серед роботодавців (10%). Об'єктивні індикатори рейтингу QS включають в себе індекс цитування за версією Elsevier's *Scopus* database (20%), співвідношення викладачів та студентів (20%), кількість іноземних викладачів та студентів (по 5%) [10]. В п'ятірці кращих світових університетів в останній версії – МІТ, Стенфорд, Гарвард, Каліфорнійський технологічний інститут та Оксфорд. На сьогоднішній день в базі даних цього рейтингу присутні 32 вітчизняні заклади вищої освіти, а до 1000 кращих світових університетів, за версією рейтингу QS 2019, входять 6 українських закладів вищої освіти, найкращий з яких - Харківський національний університет імені Василя Каразіна – займає 481 позицію в світі [11].

На відміну від Шанхайського рейтингу та рейтингу QS, інший «старожил» міжнародних університетських рейтингів, заснований в 2004 році рейтинг Webometrics [12] впродовж останніх років досить суттєво змінив власну методологію. Його остання версія, яку було надруковано в січні 2018 року, розраховувалась на основі наступних індикаторів: розмір університетського сайту за даними Google (5%); кількість зовнішніх посилань на сайт за даними Ahrefs та Majestic (50%); кількість цитат від найбільш цитованих авторів за версією Google Scholar Citation (10%) та, нарешті, кількість наукових статей у 26 предметних галузях, які входять до 10% найбільш цитованих за версією Scimago (35%) [13]. Як бачимо, рейтинг Webometrics оцінює, переважно, суттєві параметри університетських веб-сторінок та їх ефективність. П'ятірка кращих світових університетів в січні 2018 року за версією цього рейтингу виглядала наступним чином: Гарвард, Стенфорд, МІТ, Берклі та Університет Вашингтону. Це – єдиний з відомих університетських рейтингів, перша п'ятірка якого складається виключно з університетів США. Серед 11998 представлених на сьогоднішній день в цьому рейтингу закладів вищої освіти, маємо 327 українських, найкращий з яких – Київський національний університет імені Тараса Шевченка – займає в загальносвітовому заліку 1273 позицію [14]. Отже, у віртуальній сфері провідні університети України суттєво поступаються конкурентам з США, Європейського союзу та інших країн, на що варто звернути увагу вітчизняної університетської спільноти.

Одним з наймолодших серед авторитетних міжнародних рейтингів є створений у 2010 році рейтинг світових університетів Times Higher Education (THE) [19]. У порівнянні з вищенаведеними рейтингами він має більш складний, і, так би мовити, багатовимірний характер. До того ж методологія рейтингу THE має динамічний характер та досить часто змінюється. В 2018 році рейтинг розраховувався на основі п'яти головних критеріїв: 1) оцінка викладання; 2) оцінка досліджень; 3) рівень цитування; 4) рівень інтернаціоналізації та 5) рівень трансферу знань та співпраці з промисловістю. В свою чергу, оцінка викладання складалась з наступних індикаторів: 1) оцінка

репутації (15%); 2) співвідношення викладачів та студентів (4,5%); 3) співвідношення студентів докторського та бакалаврського рівня (2,25%); 4) співвідношення носіїв докторського ступеня до загальної кількості співробітників (6%) та 5) інституційний прибуток (2,25%). Оцінка досліджень включала наступні індикатори: 1) оцінка репутації (18%); 2) прибуток від дослідницької діяльності (6%) та 3) дослідницька продуктивність (6%). Вага рівня цитування або ж впливу досліджень складала 30%. Рівень інтернаціоналізації оцінювався на основі співвідношення іноземних студентів та викладачів до місцевих, а також оцінки рівня міжнародної співпраці – по 2,5% кожний – загалом 7,5%. Вага оцінки рівня трансферу знань та співпраці з промисловістю складала 2,5% [20]. Серед п'ятірки кращих світових університетів в останній версії рейтингу (2018) – Оксфорд, Кембридж, Каліфорнійський інститут технологій, Стенфорд та МІТ. До цього рейтингу увійшли і п'ять українських університетів, найкращий з яких – Київський національний університет імені Тараса Шевченка – знаходиться в категорії 801-1000, а інші – в категорії 1001+ [21].

Як бачимо, провідні міжнародні рейтинги оцінюють досить широкій спектр вимірів діяльності сучасного університету з акцентом на її інноваційні виміри. Тож українським університетам, які, на нашу думку, мають потенціал до більш широкого представництва в цих рейтингах, слід зробити акцент на ці виміри як у процесі стратегічного планування, так і в повсякденній роботі.

Висновки. Отже, можна констатувати, що світ сучасних міжнародних університетських рейтингів є дуже диверсифікованим, а самі рейтинги можуть спиратись як на об'єктивні, так і на суб'єктивні дані. На нашу думку, саме оптимальний баланс між об'єктивними та суб'єктивними даними дозволить університетським рейтингам максимально наблизитись до адекватної оцінки основних напрямків університетської діяльності в сучасних умовах. Багато індикаторів, з яких складаються рейтинги, орієнтуються на вимірювання науково-дослідницького потенціалу університетів. Можливо, це пов'язане з тим, що подібні напрямки академічної діяльності досить легко виміряти (наприклад, через кількість публікацій в престижних виданнях та наукових

нагород, а також індекс цитування дослідників). Досить легко вимірюється рівень інтернаціоналізації (наприклад, через відсоток іноземних викладачів та студентів та кількість міжнародних проектів). В той же час, вимірювання першого та визначального компоненту університетської місії, процесу навчання та його результатів, недостатньо представлено в університетських рейтингах та вимірюється, переважно, опосередковано. Також в процесі розробки університетських рейтингів слід звернути увагу на таку складову університетської місії, як формування національного культурного середовища та національної еліти. Останнє є особливо важливим для провідних університетів, які несуть соціальну відповідальність за майбутнє конкретного суспільства в умовах радикальних змін, як це має місце в сучасній Україні.

При розробці національного рейтингу університетів України слід, на нашу думку, уникати орієнтації на якийсь окремих рейтинг. Тим більше, коли мова йде про міжнародні університетські рейтинги, які, у порівнянні з національними рейтингами, виконують дещо інші функції. Майбутній рейтинг має носити синтетичний характер та спиратись на різноманітні підходи, вироблені в рамках розроблених на сьогоднішній день рейтингових систем. Особливий акцент слід зробити на створення сучасного механізму оцінки процесу та результатів навчання. При розробці університетського рейтингу слід враховувати інтереси основних стейкхолдерів, перш за все, студентів та роботодавців, та їх очікування від результатів університетської діяльності. Проект розробки національного університетського рейтингу повинен обов'язково передбачати пілотну фазу, яка б включала в себе як відпрацювання оптимальних форм подачі відповідних індикаторів, так і їх обговорення з викладачами, студентами, управлінцями та представниками громадянського суспільства, які зацікавлені в успішному розвитку академічної сфери. В ідеальному варіанті рейтинг повинен виступати не лише інструментом вимірювання ефективності університетської діяльності та розбудови відповідних ієрархій в національному масштабі, а й механізмом свідомої прогресивної трансформації університетського середовища та його творчого саморозвитку.

Список використаних джерел / References

1. Закон України «Про вищу освіту»: офіційне видання: офіційний текст, прийнятий Верховною Радою України 1 липня 2014 р. / Верховна Рада України. – К.: Ін Юре, 2014. – 164 с. 1. *Law of Ukraine “On Higher Education”*: official publication / Verkhovna Rada of Ukraine. – К.: In Yure, 2014. – 164 p.
2. Курбатов, Сергій Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. – Суми: Університетська книга, 2014. – 262 с. 2. *Kurbatov, Sergiy Phenomenon of University in the Context of Temporal and Spatial Challenges*. – Sumy: Universitetska kniga, 2014. – 262 p.
3. *Academic Ranking of World Universities* [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.shanghairanking.com>
4. *Ranking Methodology of ARWU 2017* [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2017.html#>
5. *Altbach Philip G. Rankings Season Is Here* / Philip G. Altbach // *International Higher Education*. – 2011. - № 62. – P. 2-5.
6. *Hazelcorn Ellen. Ranking and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World-Class Excellence* / Ellen Hazelcorn. – Palgrave Macmillan, 2011. – 272 p.
7. *Kurbatov Sergiy Instrument of Improvement or Degradation: Contemporary University Rankings and Their Problems* / S. Kurbatov // *Business Ethics and Leadership*. – № 4. – 2017. – P.102-106 .
8. *Marginson Simon University Rankings and Social Science* / Simon Marginson // *European Journal of Education*. - 2014. - Vol. 49. - № 1. – P. 45-59.
9. *QS World University Rankings* [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>
10. *QS World University Rankings. Methodology* [Electronic Resource]. – Access Mode: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>
11. *QS World University Rankings. Ukraine* [Electronic Resource]. – Access Mode: <https://www.topuniversities.com/universities/country/ukraine>
12. *Ranking Web of Universities* [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.webometrics.info/en>
13. *Ranking Web of Universities. 2018. January Edition*. [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.webometrics.info/en/node/200>
14. *Ranking Web of Universities. Ukraine*. [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.webometrics.info/en/Europe/Ukraine%20>
15. *Rauhvargers A. Global university rankings and their impact*. [Electronic Resiurce] / A. Rauhvargers. – // EUA, 2011. – 84 p.
16. *Rauhvargers A. Global university rankings and their impact. Report II* / A. Rauhvargers. - // EUA, 2013. – 88 p.
17. *Shanghai Ranking’s Global Ranking of Academic Subjects 2017-Mathematics*. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.shanghairanking.com/Shanghairanking-Subject-Rankings/mathematics.html>

18. *Soh, Kaycheng* The Seven Deadly Sins of World University Ranking: a Summary from Several Papers // *Journal of Higher Education Policy and Management*. – 2017. – Vol. 39. – № 1. – P. 104-115.

19. *THE World University Rankings* [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>

20. *THE World University Rankings 2018 Methodology*. [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/methodology-world-university-rankings-2018>

21. *THE World University Rankings 2018 Ukraine*. [Electronic resource]. – Access mode : https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

S.V. Kurbatov – Doctor of Sciences in Philosophy, Senior Researcher of the Institute of Higher Education of NAES of Ukraine (Kyiv)

CONTEMPORARY METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF UNIVERSITY RANKINGS

In the article the author analyzed the main contemporary approaches to the development of university rankings. The rankings are observed as alternative mechanism of evaluation of quality of university education, which became very popular and influential during last two decades. The main criteria and indicators of the most influential international university rankings (ARWU, THE, QS, Webometrics) are presented with the stress on recent innovations and possibilities of implementation such approaches in Ukraine. The main approaches regarding development of future national ranking of Ukrainian universities are also provided by author.

Keywords: university rankings, methodology, criteria and indicators, objective and subjective data.

С.В. Курбатов – доктор философских наук, старший научный сотрудник, главный научный сотрудник отдела интернационализации высшего образования Института высшего образования НАПН Украины (Киев).

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ УНИВЕРСИТЕТСКИХ РЕЙТИНГОВ

В статье проанализированы современные подходы к разработке университетских рейтингов. Рейтинги рассматриваются автором как альтернативный механизм оценки качества университетского образования, который стал чрезвычайно популярным и авторитетным в течение последних двух десятилетий. Рассмотрены основные критерии и индикаторы наиболее авторитетных международных рейтингов (ARWU, THE, QS, Webometrics) с акцентом на новейшие методологические инновации и возможности

использования соответствующих подходов в Украине. Сформулированы авторские рекомендации относительно разработки в будущем национального рейтинга университетов Украины.

Ключевые слова: университетские рейтинги, методология, критерии и индикаторы, объективные и субъективные данные.